

ÖZDEMİR BEY'İN MUSUL HAREKATI
VE
İNGİLİZLERİN KARŞI TEDBİRLERİ (1921-1923)

Dr. Zekeriya TÜRKMEN*

GİRİŞ

Musul-Kerkük ve Süleymaniye bölgelerini içine alan coğrafya, Sümerler tarafından yazının icadından bu yana köklü bir tarih birikimine sahip olduğu gibi, tarihte çeşitli toplumların mücadelesine sahne olmuş, pek çok etnik unsuru bünyesinde barındırmıştır. Musul bölgesi, Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar Batılı kaynaklarda genellikle Irak'tan ayrı olarak, "*Yukarı Elcezire*" bölgesi içinde gösterilmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra ise, bölge daha çok siyasî nedenler yüzünden Irak'ın parçası olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı idaresinin son yüz yılında Musul vilayeti 91.000 km² arazi üzerinde 350.000 kadar nüfus barındıran bir yöreydi. İdarî taksimata göre vilayet, Kerkük, Süleymaniye ve Musul sancaklarına ayrılmakta idi. 1330/1914 yılında hazırlanan Musul vilayet salnâmesine göre, Musul sancağı, Musul, Akra, Dohuk, İmadiye, Zaho ve Sincar; Kerkük sancağı, Revandiz, Kuşnuk, Köşk, Raniye, Selahiye, Erbil; Süleymaniye ise merkez ile birlikte Kalambrıya, Şehrızor, Muhammerah ve Bazyan kazalarını içine alıyordu¹.

Bölgenin coğrafi, stratejik ve iktisadî konumu itibariyle, komşu ülkeler için önemli bir mevkide bulunması, tarih boyunca bölge üzerinde büyük

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi.

¹ Musul Vilayeti Salnâmesi, İstanbul 1330; ayrıca bk., İslam Ansiklopedisi, "Musul", c. VIII, s. 744 vd.

devletlerin siyasî ve askerî çekişmelerine yol açmış ve bu çekişmelerin etkisi toplumun sosyal ve inanç yapısına açık bir şekilde yansımıştır².

İNGİLTERE AÇISINDAN MUSUL BÖLGESİNİN STRATEJİK, EKONOMİK VE SİYASİ ÖNEMİ

Bölgenin stratejik konumu, sanayi inkılabı sonrası hammadde arama kaygısına kapılan Avrupa devletlerinin buraya göz dikmeleriyle neticelenen yeni gelişmelere, yeni olaylara zemin hazırlamıştır. İngiltere'yi bu bölgeye yönelten neden ne idi? Kısaca petrol, idi diyebiliriz.

İngiltere'nin Ortadoğu politikasının esası hem doğal kaynaklarıyla ekonomik, hem de doğu ile ulaşım bağlantısı açısından stratejik önem taşıyan sömürgesi Hindistan'ı güvenlik içinde tutmaktır³. Osmanlı Devleti, Hindistan'a uzanan kara ve deniz yollarının üzerinde bulunduğu için İngiltere tarafından, ilk önceleri Rusya ve Fransa'ya karşı yürütülen siyasette desteklenmiştir. Böylece, XIX ncü yüzyılda her hangi başka bir devletin Ortadoğu'ya sarkması önlenmiş ve giderek güçten düşen Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün yabancı saldırılarına karşı korunmasına destek olunmuştur⁴. Fransa'nın 1798 yılında Mısır'a saldırması ile yeni bir ivme kazanan Osmanlı-İngiliz ilişkileri; Rusya'nın kuzeyden Osmanlı Devleti'ne saldırması üzerine yeni bir şekil aldı. XIX ncü yüzyılda Osmanlı Devleti'nin korunması, İngiliz dış politikasında ana ilke olarak benimsendi. Nitekim, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Rusların Erzurum kapılarına kadar dayandığını gören İngilizler, Türklerin bu saldırılara karşı koyabilecekleri konusunda kuşkuluydu. Hindistan yolunu güvenlik altına almak isteyen İngiltere, milletlerarası olayları değerlendirmesini bilerek ilkin Kıbrıs ile Mısır'a yerleşti ve ardından da yürüttüğü geleneksel Osmanlı politikasını gözden geçirmeye başladı. Kesin bir tarih verilmemekle beraber, 1897 yılından itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'nin taksimine razı olma yönünde bir eğilim içerisine girmiştir⁵.

Osmanlı Devleti üzerinde XIX ncü yüzyılın son çeyreğinden itibaren gi-

² Musul vilayeti ve Kuzey Irak'ın konumu hakkında daha geniş bilgi için bk., Dr. Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, İstanbul 1998, s. 19.

³ Ömer Kürkcüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri 1919-1926*, Ankara 1978, s. 16.

⁴ M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, London 1966, III ve IV ncü bölümler.

⁵ Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)*, İstanbul 1987, s. 10-11.

derek artan Alman nüfuzu karşısında ciddi endişelere kapılan İngiltere, sonunda bir zamanlar güçlü düşmanı olan Rusya ile kader birliği etmeye başladı. Orta Asya'daki anlaşmazlıkları bertaraf eden Rusya, 1907 yılında İngiltere ile bir araya gelerek dostluklarını pekiştiren bir anlaşma imzaladılar. Bu tarihten itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti ile Almanya karşısına müttefiki olan Rusya ile çıkmaya başladı.

Doğu Akdeniz'i karadan Orta ve Uzakdoğu'ya bağlayan yollar üzerinde bulunmasından dolayı Mezopotamya bölgesi stratejik bir öneme sahipti. Bununla birlikte bu stratejik konumu perçinleyen diğer husus ise, bölgede yer alan zengin petrol yataklarıdır. II.Abdülhamit döneminde başlayan Osmanlı-Alman yakınlaşmasının ardından uygulamaya konulan Berlin-Bağdat demiryolu projesi hep bu zengin kaynakları işletme ve pazarlama düşüncesinden hareketle gündeme gelmişti. Mezopotamya coğrafyasında yer alan Musul bölgesi özellikle büyük güçlerin Ortadoğu'da petrol arama ve işletme imtiyazları için birbirleriyle yarıştıkları bir bölge idi. Nitekim, Osmanlı Devleti tarafından 1908 yılından itibaren bölgede pek çok yabancı petrol şirketine hisse verilmişti⁶.

Musul bölgesindeki Osmanlı egemenliği, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar sürmüştür. Birinci Dünya Savaşı ile İtilaf Devletlerinin Musul üzerindeki siyasi emelleri Irak Cephesinin açılmasına neden olmuş, savaşla birlikte Hindistan'dan gönderilen İngiliz kuvvetleri Basra'ya çıkarak kısa sürede Bağdat'a kadar ilerlemişlerdir⁷. Nitekim, Osmanlı Devleti, Irak Cephesinde

⁶ Bk., Öke, a.g.e., s. 12-13.

⁷ İngilizler savaş öncesi her türlü ihtimali dikkate alarak gerekli hazırlıklara başlamışlardı. Nitekim, daha Osmanlı Devleti savaşa katılmadan Mezopotamya'ya yönelik bir askerî hareketin hazırlıklarını bitirmişlerdi. Harekâtın hedefleri bugün dahi İngiliz tarihçileri tarafından tartışılmakla birlikte, Türklerin Odesa'yı bombalamasından önce Hindistan istila gücü "D", 15 Ekim 1914 tarihinde hareket ederek 23 Ekim 1914'te Bahreyn'e gelmiş, Arap şeyhleriyle anlaşmalar imzalanmış ve oradan hareketle Basra'ya asker çıkarılmıştır. Geniş bilgi için bk., Rahmi (Çev.), *İngiltere Kuvve-i Seferiyesinin Basra Körfeziyle Hatt-ı Irakiyede Harekât-ı Harbiyesinden Bahis Raporlar*, İstanbul 1332; ayrıca bk., Hüsamettin (Çev.), *Irak'a Ait Muharebe Notları*, İstanbul 1334. Bu İngiliz ilerleyişi karşısında Harbiye Nazırı Enver Paşa güvendiği arkadaşlarından biri olan Süleyman Askerî Bey'i çok geniş yetkilerle Irak Havalisi Komutanlığına atadı; fakat, istenen başarılar elde edilemedi. Süleyman Askerî Bey, bu yenilgileri gururuna yediremeyerek intihar etti. Bundan sonraki dönemde Irak Cephesinde Türk ordularının başarıları mevzii kaldı, genelde geri çekilme yaşandı. Bk., Öke, a.g.e., s. 13-14.

önemli başarılar elde etmesine rağmen, savaşın sonuna doğru diğer cephe-lerde olduğu gibi, bu cephede de pek çok kayıp vererek geri çekilmek zorun-
da kaldı⁸. 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı
sırada VI ncı Ordu komutanı Ali İhsan Paşa Musul'da bulunuyordu. Öte
yandan İngilizler ise, süratli bir hareket icra ederek Musul'a egemen olmak
çabası içinde idiler.

MUSUL'UN İŞGALİNDEN SONRA MEYDANA GELEN GELİŞMELER

İngilizler mütareke hükümlerini ve uluslar arası savaş kurallarına aykırı
bir şekilde Musul ve civarını 10 Kasım 1918 günü işgal etmişler⁹; fakat, bu
işgal olayı Türk kamuoyunda hiçbir zaman kabul görmemiştir.

Esasında İngilizlerin Musul'u işgali, askerî anlamda bir statü değişikli-
ğinden başka bir durum ifade etmemiştir. İşgalden sonra İngilizler, Musul'un
siyasî geleceği hakkında karar vermekte tereddüt etmişlerdi. Musul konu-
sunda İngiliz bakanlıkları arasında da bir fikir birliği yoktu. Bölgede bulunan
İngiliz ajanları, İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdikleri raporlarda iki ayrı
öneride bulunuyorlardı. Bir kısmı Irak'ın geleceği ve İngiliz çıkarları açısın-
dan Musul'u Irak'a bırakmayı önerirken, bölgenin etnik yapısını dikkate alan
ajanlar ise, kurulacak Kürt federasyonunun sınırlarına dahil edilmesini teklif
ediyorlardı. Bu sırada Türk toprakları üzerinde bir Ermeni devleti kurulacağı
ve İngiltere'nin bunu destekleyeceği yolundaki haberler, bölgedeki aşiretleri
İngiltere'den soğutmuş ve Türklerle ortak hareket etmeye sevk etmiştir¹⁰.
Musul'u işgal etmişler ancak, bölgeye hakim olamamışlardır. Bölgedeki
aşiretleri kontrol altında tutma konusunda ciddi sıkıntılar olmuştur. Kerkük

⁸ Mondros Mütarekesinin imzasına kadar Türklerin Irak Cephesinde verdikleri kayıp, pi-
yade kuvveti açısından düşünüldüğünde 132 taburdur. Bir taburun 1.100 kişi civarında olduğu
dikkate alınırsa tahminen 145.000 kişi civarında bir kayıp verilmiştir. Bölgede İngilizlerin
kayıbı ise, 4.335 subay ve 93.244 er olmuştur. Musul vilayetindeki gelişmeler hakkında yazıl-
mış fakat basılmamış önemli bir eser olması bakımından Sahir Üzel'in eseri kayda değer bir
çalışmadır. Geniş bilgi için bk., Sahir Üzel, *İstiklal Savaşımız Esnasında Kürtlük Cere-
yanları ve Irak-Revandiz Harekâtı, Resmi Vesaike Müstenit Harp Tarihi*, (Daktilo Me-
tin) Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi, İstiklal nr: 215, s. 68.

⁹ Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, c.I, Ankara 1959, s. 23; ayrıca bk., Fah-
ri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1973, s. 32; Ali İhsan Sabis, *Birinci Dünya Harbi,
Harp Hatıralarım*, c.IV, İstanbul 1991, s. 318;

¹⁰ İsrail Kurtcephe, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu*, Ankara
1998, (K.H.O. Yay.) s. 7.

ve Süleymaniye halkı İngiliz hakimiyetine sıcak bakmadıkları gibi, aksine büyük rahatsızlık duymuşlardır¹¹. Asırlarca süren bir hakimiyetten sonra Türk ordularının Musul'dan çekilmesi; mahalli halkın Türk olanlar ile Türk taraftarı aşiretler üzerinde son derece derin bir etki uyandırmıştır. Türk idaresine karşı olup da, savaş yıllarında yıkıcı roller üstlenenlerin dahi bu olay fiili hareketlere neden olmuştur. Alışılmış, uyum sağlanmış bir idarenin birden ortadan kalkıp yerine menfaat ve hakimiyet hisleri bambaşka yabancı bir otoritenin hakim olmasından doğan sarsıntı ve keşmekeş bu yöre halkını uzun süre şaşkıncı ve yıkıcı tesirler altında bıraktı¹². Nitekim, bölgedeki Türk ve Müslüman halk, İngilizlere vergi vermekte direnmişler, sık sık sokak kavgaları olmuştur. Yöre halkının tamamına yakını Türklerin tarafında yer almıştır. Musul halkı, Ankara'da TBMM'nin açılışından sonra millî mücadele hareketini desteklemiştir. Hatta, bölgede bulunan Araplar dahi, İngilizlere karşı Mustafa Kemal Paşa ile işbirliğini düşünmüşlerdir. Nitekim, Mîm Kemal Öke, İngiliz belgelerinden hareketle Musul'da Arap ve Kürtlerin İngiliz himayesindeki Faysal'a değil, Anadolu'ya dayanmayı tercih ettiklerini ifade etmektedir¹³. Bunun yanında Fransızlar Ermenileri, İngilizler Nasturi ve Asurileri himaye edip ordularında kullanmaya başlamışlardı. Sahir Üzel'e göre, esasında İngilizler burada etkili bir nüfuza sahip olan Şeyh Mahmut'u kullanarak, "*Güney Kürdistan*" adıyla bir hükümet teşkil etmeyi düşünmüşlerse de, Şeyh Mahmut bunu kabul etmemiştir. 1919'da Şeyh Mahmut'un isyanı aslında bağımsızlık için değil, eskisi gibi Osmanlı idaresine bağlı kalmak idi¹⁴.

Irak'taki iç durumu gözden geçirmek gerekirse, 1918'den 1920 yılına kadar bölge İngiliz askeri işgali altında kalmıştır. Aralık 1920'de Araplar arasında da ciddi bir takım isyanlar oldu. İngiliz manda rejiminin ilanı kimseyi tatmin etmedi. Özellikle Şeyh Mahmut buna karşı çıktı. Şeyh Mahmut bu sırada İngiliz nakliye konvoylarına baskınlar yaparak İngilizlerin Musul'daki etkinliklerini azaltmak istiyordu. İngilizler, Mahmut'un üzerine askerî hareket icra etmezden önce başka yollara başvurdular. Şeyh Mah-

¹¹ Bölge halkının İngiliz idaresini istemediklerine dair pek çok belge mevcuttur. İngiliz işgaline tepki göstererek Türk idaresini istemeleri hakkında bölge halkının şikayetleri hakkında bk., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Musul-Kerkükle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara 1993, s. 399-401.

¹² Sahir Üzel, a.g.e., s. 54.

¹³ Bk., Mîm Kemal Öke, **Musul Kerkük Dosyası**, İstanbul 1991, s. 15-16, 31.

¹⁴ Sahir Üzel, a.g.e., s. 54-56.

mut'a katılan bütün aşiretlerin sahip oldukları köyleri uçaklarla tahrip edip her yeri bombaladılar¹⁵. Ancak Hindistan'dan getirilen askerlerle isyan bastırılabilmişti. Öte yandan, Irak'a asaleten yüksek komiser tayin edilen Sir Percy Cox ise 1 Ekim 1920'de Bağdat'a gelmişti. Bu sırada İngiliz Sömürgele Bakanlığı, Faysal'ın Irak'a kral olmasını istiyordu. Percy Cox ise, halk oyuna başvurulmasını ve Faysal'ın durumunun güçlendirilmesini teklif etmişti. Yapılan oylamada, kuzeydeki Musul, Kerkük ve Süleymaniye Faysal aleyhinde oy verdi. Buna rağmen Faysal 28 Ağustos 1921 tarihinde İngilizlerin himayesinde merasimle taç giyerek Irak kralı oldu¹⁶.

İtilaf Devletleri gerek Paris Barış Konferansında, gerekse Sen Remo görüşmelerinde Musul bölgesini aralarında pazarlık konusu yapmışlardır. 25 Nisan 1920 tarihinde San Remo'da imza edilen Musul petroleri konusundaki anlaşma, galip devletlerin petrol paylarını tespit etmekteydi. Buna göre, bölgede üretim yapan petrol şirketi devamlı olarak İngiliz denetiminde kalacak; ayrıca, İngiltere hisselerinin % 75'ine sahip olacak, eski Alman hisseleri olan % 25'lik pay ise Fransa'ya devredilecekti¹⁷.

MİSAK-I MİLLİYE GÖRE MUSUL KERKÜK BÖLGESİ

Millî Mücadelenin başarılmasında ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasında çok önemli bir rolü olan "*Misâk-ı Millî*" ile her şeyden önce bölünmez bir Türk vatanının sınırları çizilmiş, Millî Mücadelenin ana ruhu oluşturulmuş, dış politikanın hedefleri belirlenmiş, devletin bağımsızlığı, milletin geleceği ve devamlı bir barışın sağlanması için gerekli olan bütün faaliyetler tespit edilmiştir. Bağımsız Türkiye Cumhuriyetinin temelini oluşturan Misâk-ı Millî prensipleriyle hedefleri birden bire ortaya çıkmamıştır. Bunlar devlet ve milletimizin yok olması yönünde beliren büyük tehlikelere karşı mücadele edebilme amacıyla, belirli bir tarihî süreç içinde doğmuşlardır. Nitekim, Misâk-ı Millî, Millî Mücadeleyi başlatan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının zihninde oluşan, Amasya Genelgesi ve Erzurum Kongresi sırasında giderek şekillenen ve belirginleşen ve Amasya Görüşmeleri sırasında İstanbul hükûmetine (Ali Rıza Paşa kabinesi) de protokol

¹⁵ Bu olaylar Şeyh Mahmut'un esir edilip Küveyt'e götürülmesine kadar sürmüştür. Sahir Üzel, a.g.e., s. 57.

¹⁶ Kemal Melek, *İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu (1890-1926)*, İstanbul 1983, s. 40.

¹⁷ Taner Baytok, *İngiliz Belgelerinde Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, s. 302 vd.; ayrıca bk., Kemal Melek, *İngiliz Belgelerinde Musul Sorunu 1890-1926*, İstanbul 1983, s. 26.

olarak kabul ettirilen ve bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından İstanbul'daki son Osmanlı meclisine katılacak olan Kuva-yı Milliye yanlısı milletvekillerine birer birer açıklanan 28 Ocak 1920 tarihinde benimsenerek kabul edilen ve tüm dünyaya ilan edilen "*Millî Ant*"tır¹⁸. Ünlü İngiliz tarih felsefecisi Arnold Toynbee'nin ifadesiyle; "...*Bu ant sadece bir savaş amaçları bildirisi, ya da bir parti programı değildi. Bu üç dört kuşaktan beri Batı tarzı eğitim gören Türklerin içlerinde besledikleri duygunun açık bir ifadesi idi...*"¹⁹

23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılması ve hükûmetin kurulmasının ardından yeniden düzenlenen ordunun²⁰ hedefi, düşmanı "harîm-i ismet"inde boğarak, Misâk-ı Millîyi gerçekleştirmek, Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı gün Türk ordusunun denetiminde bulunan bölgeleri içine alacak şekilde millî bir devlet kurmaktır.

TBMM hükûmeti bu konulara daha kuruluşunun ilk günlerinden itibaren duyarsız kalmamıştır. Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisinde yapılan tarihî konuşmada, Musul konusunda uygulanmak istenen politika açık bir şekilde ortaya konmuştur: O, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki bu tarihî konuşmasında; "*Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hudud-ı millimiz İskenderun cenubundan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi ve Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudud-ı millimiz budur dedik,*"²¹ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. "*Söylev ve Demeçler*"inde de ifade ettiği gibi, Atatürk, Misâk-ı Millî'yi hedef alan sınırları bizzat kendisi tespit etmiştir: Kuzeydoğuda Kars, Ardahan, Batum; Güneyde Musul, Kerkük, Süleymaniye; Batı'da Batı Trakya Misâk-ı Millî sınırları içinde kalmıştır.

¹⁸ Cemalettin Taşkıran, "Atatürk ve Misak-ı Milliye Ait Bir Belge", *Yeni Türkiye (Cumhuriyetin 75 nci Yılı Armağanı)*, Eylül-Aralık 1998, Sy: 23-24, c.II, s. 244.

¹⁹ Arnold J. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, London 1922, pp. 190.

²⁰ Mondros Ateşkes Antlaşmasına göre dağıtılması planlanan, silah, araç ve gereçlerine el konması karara bağlanan Türk ordusu, bu dönemde çok çetin bir mücadeleden geçmiştir. İtilaf Devletlerinin her türlü baskı ve tazyikine rağmen, bu kritik dönemde Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türk ordusu yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılanma iki yıl kadar bir zaman almış ve Ankara'da TBMM'nin açılışıyla son şeklini bulmuştur. Mütareke döneminde ordunun yeniden yapılanma süreci hakkında geniş bilgi için bk., Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordu ve Yeniden Yapılanma (1918-1920)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora tezi, İstanbul 1996.

²¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. I, Ankara 1989, (Dördüncü Baskı) s. 75.

Atatürk'ün, Söylev'inde de ifade ettiği gibi, bu yerler hem Türklerin yoğun olarak meskûn olduğu bölgelerdir, hem de Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı gün Türk askerinin denetiminde kalan yerlerdir. Atatürk, Türklerin denetiminde kalan bu bölgeleri Türk yurdu olarak belirlemiş, bu bölgeleri içine alan sınırı millî sınır olarak tespit edip belgelere de geçirmiştir. O, bizzat kendisinin ve mücadele arkadaşlarının oluşturduğu bu misâk-ı millîye hep bağlı kalmış, her davranışında, her kararında onun gerçekleşmesi için çalışmıştır²².

Bu çalışmanın konusu, Misâk-ı Millî'nin güney sınırı ile ilgilidir. Daha önce Misâk-ı Millî sınırlarına dahil edildiği halde, bugün sınırlarımız dışında kalan Musul, Kerkük, Süleymaniye bölgelerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından icra edilen faaliyetler ve buna karşı İngilizlerin gösterdikleri tepkileri özetleyeceğiz.

ÖZDEMİR BEY MÜFREZESİNİN KURULMASI

TBMM hükûmeti Özdemir Bey'in görevlendirilmesinden önce de Musul Sorunu ile ilgilenmekte idi. Meclisin açılışını takip eden aylarda Kuzey Irak'ta İngilizlere karşı çıkan bir takım ayaklanmalar sırasında bölgeye olan ilgisini daha da arttırdı. Revandiz bölgesindeki aşiretlerin yardım istemeleri TBMM hükûmetinin bölge üzerinde yeniden otoriteyi ele geçirmek için teşebbüslere geçmesine neden oldu. Nitekim, 1920 yılında Revandiz'de ortaya çıkan bir ayaklanmada, TBMM hükûmetinden yardım da istenmişti. Hatta, 9 Şubat 1920 tarihli bir belgeye bakılırsa, bölgedeki aşiretler, Osmanlı hükûmetine müracaat ederek memur ve asker gönderilmesini istiyorlardı²³. Bu sırada Elcezire cephesinde zayıf bir tümen bulunmakta idi. Ancak, bir bölük (üç subay, 100 er) asker yardım için gönderilmiş; 9 Ağustos 1921 tarihinde de Binbaşı Şevki Bey Süleymaniye komutanlığına atanmıştı. Bu kuvvetin sayıca azlığı ve cephanen ikmalinin güçlüğünden dolayı, zorda kalmadıkça İngilizlerle çatışmaktan kaçınılması emri de verildi²⁴. Bu emre rağmen, zaman zaman İngiliz saldırılarına karşı konulmaktan da geri kalınmıştır. 16 Aralık 1921 tarihinde hava desteği ile birlikte kalabalık bir kuvvetle Revandiz'e saldıran İngilizlere; aşiretlerle birlikte çeteler Babaçiçek

²² Cemalettin Taşkiran, a.g.m., s. 244-252.

²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Babiali Evrak Odası (BEO), Harbiye Gelen nr: 346095.

²⁴ Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, Ankara 1966, 266.

boğazında büyük bir kayıp verdirmişlerdi²⁵.

Mustafa Kemal Paşa ve Ankara hükûmeti, Musul sorunu konusunda ortaya koyduğu kararlılığı Lozan Konferansına kadar olan süre içinde çeşitli vesilelerle göstermiştir. 1922 yılı Ocak ayında İngilizler tarafından Erbil ve Revandiz arasında bulunan ve Türkleri destekleyen Sürücü aşiretine yapılan saldırılar üzerine Mustafa Kemal Paşa, 1 Şubat 1922 tarihinde Millî Müdafaa Vekâletine çektiği telgrafta, belirtilen bölgeye bir milis birliği gönderilmesi emr ediyordu²⁶. Böylece yetkili bir ağızdan Revandiz bölgesine asker gönderilmesi teklif edilmiş oldu. Bu sırada Revandiz bölgesinde Türkiye'ye karşı gösterilen bu ilgi, Türk hükûmeti tarafından da büyük bir dikkatle izlenmekte olduğundan bölgenin takviyesine karar verildi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti (Genelkurmay), mahalli durumu, bölgedeki aşiretleri ve aşiret geleneklerini, çeteciliği bilen bir komutan üzerinde durmuş ve nihayet, Antep'te kuva-yı milliye komutanlığı yapmış olan Milis Yarbayı, Özdemir Bey'in bu göreve atanması kararlaştırılmış²⁷ ve bu maksatla bir talimat da hazırlanmıştı²⁸. Nitekim bu sırada Musul Kerkük bölgesindeki halkın ısrarlı arzuları üzerine, bölgede daha esaslı bir harekete girişmek üzere bu hareketlerin bir komuta merkezinde Türk hükûmeti lehine dönüştürmek için bir seferî kuvvet hazırlanması için harekete geçildi. Buna Genelkurmay karar verdi. Seferî kuvvet Musul ve çevresinde çeteciliğe önem verip, İngilizlere gaileler çıkartacaktı²⁹. Aslında bu sırada Irak'taki gelişmelere bakılırsa, Mu-

²⁵ Sahir Üzel, a.g.e., s. 57 vd.

²⁶ Cemalettin Taşkıran, a.g.m., s. 245-246; ayrıca bk., Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, a.g.e., s. 266.

²⁷ Şefik Özdemir Bey, Suriye ve Hatay'da Fransızlara karşı yapılan milli mücadele hareketinde büyük yararlılıklar göstermiş; Antep'in Fransızlara karşı yürüttüğü mücadeleyi idare etmiş bir milis subayıdır. 18 Mayıs 1951 yılında vefat etmiş olup Antep şehitliğine defnedilmiştir.

²⁸ Genkur. ATASE Arşivi, İstiklal Kıs: 1676, Ds: 408, F: 1; ayrıca bk., Cemalettin Taşkıran, a.g.m., s. 251-252. O dönemdeki faaliyetlerle ilgili önemli bir eser yazmış olan Sahir Üzel'e göre Özdemir Bey'in gönderilme gerekçesi şöyle belirtilmektedir:

"1. Musul ve havalisi, Türkiye tarafından Misak-ı Milli hudutları içinde gösterilmek suretiyle ilan olunmuştur. Bu hudutların ihtiva ettiği araziyi geri almak milli bir gaye idi.

2. Irak'a gelmiş olan Faysal'ın faaliyetlerini önlemek işgal edilmiş araziyi geri almak siyasi bir zaruret idi.

3. İngilizlerin dümen suyunda giden Faysal'ın hareketine engel olmak,

4. İngiliz idaresinin otoriteyi tam dolduramaması da engellerden biri idi." Bk., a.g.e., s. 66-67.

²⁹ Sahir Üzel, a.g.e., s. 70.

sul civarında Irak kuvvetleriyle de desteklenen İngiliz kuvvetleri, Türkiye'ye karşı ilan edilmemiş bir savaşı başlatmışlardı³⁰

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Özdemiş Bey'in bölgedeki aşiretler üzerindeki nüfuzu Türk Genelkurmay'ını Musul'un kurtarılması için bazı askerî tedbirlerin alınması yolunda girişimlerde bulunmasına sevk etmiştir. Dönemin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi bulunan Fevzi Paşa ise, Elcezire Cephesi komutanlığına gönderdiği 2 Mart 1922 tarihli şifre telgrafta Musul vilayeti dahilinde faaliyette bulunmak üzere Özdemiş Bey'in iki üç güne kadar Ankara'dan hareket edeceğini bildiriyor³¹ ve Musul'a taarruz için gerekli hazırlığın yapılmasını istiyordu³². Öte yandan bu konu son derece kritik bir mesele idi. Türkiye, Musul harekâtıyla ilgisi olmadığı izlenimini yaratmak, ileride İngilizlerle bir anlaşmazlığa meydan vermemek amacıyla, Şefik Özdemiş Bey'e ve maiyetine verilecek subayların Türk ordusuna mensup subaylar olmamasına azami dikkat edilmiş, müfrezeyle alacağı şahısları seçme konusunda Özdemiş'e insiyatif bırakılmıştı. Bundan başka teşkilatın tamamlanması, ve ayrıca gerekli ödeneğin verilmesi için Elcezire Cephesi komutanlığına da emir verildi. Başkomutanlıkla birlikte Özdemiş'in fikirleri de alınarak düzenlenen kadroya göre; bir binbaşı, altı yüzbaşı, altı üsteğmen, dokuz teğmen, altı asteğmen, bir zabıt namzedi ve bir hesap memuru yardımcı verildi. Bu kadronun er ihtiyacı da Aneze ve diğer aşiretlerden gerekli savaşçılarla Nizip'te bulunan ve Fransız ordusundan Türklere kaçan Tunuslu ve Cezayirli erlerle sağlanacaktı.

Emri alan Özdemiş Bey, 9 Mart 1922 tarihinde Revandiz'e gitmek üzere Ankara'dan hareket etti. 22 Nisan'da Diyarbakır'a gelerek burada Elcezire Cephe komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa ile görüştü. Cevat Paşa, Özdemiş Bey'le yaptığı görüşmeye dair 30 Nisan 1922 tarihinde Genelkurmay karar-gâhına yazdığı şifrede, Özdemiş Bey'i iyi kalpli, saf ve mert biri olarak gördüğünü, fakat maiyeti hakkında endişeleri olduğunu bildirmekte idi³³. Fevzi

³⁰ Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi*, s. 80.

³¹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (Gnkur. ATASE Arşivi) Klasör (Kls): 1694, Dosya (Ds): 476, Fihrist (F): 3/7.

³² Genelkurmay Başkanlığı, a.g.e., s. 282; ayrıca bk., Kâmuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, Ankara 1986, s. 390-391.

³³ *Gnkur. ATASE Arşivi*, Kls: 1687, Ds: 452/15, F: 1. Cevat Paşa bu telgrafta, Özdemiş Bey'in Antep müdafaasında gösterdiği başarılarından dolayı takdîrleri kazandığı, fakat daha sonra Suriye içlerine doğru yaptığı harekâta maiyetinin çapulculuk yapmasından dolayı tenkide maruz kaldığını belirtiyordu. Ayrıca, Revandiz bölgesine icra edilecek harekât sırasında da Suriye'dekine benzer olayların olması durumunda İngilizler'in bölgedeki faaliyetle-

Paşa aynı gün gönderdiği cevabî telgrafında, Özdemir Bey hakkında şimdiye kadar herhangi bir şikayet olmadığını, yanında görevlendirilen kişilerin de güvenilir kimseler olduğunu belirterek, şayet olumsuz bir hareketleri görülürse ihtar edilmeleri gereğini de bildiriyordu³⁴. Fevzi Paşa'nın belirttiğine göre, Elcezire cephesinde faaliyette bulunacak olan Özdemir Bey teşkilatını kurarken daha çok mahalli kuvvetlerden ve bilhassa aşiretlerden yararlanacaktı. Son derece önemli olan bu hususu Fevzi Paşa, Elcezire Cephe komutanı Cevat Paşa'ya hemen hemen her gün soruyor ve gelişmeler hakkında bilgi ediniyordu³⁵. Bu yazışmaların yanında Özdemir Bey müfrezesinin masrafları konusu da gündeme getirildi³⁶. Bu amaçla ayrılan 15.000 lira Elcezire cephe komutanlığına gönderilmesi kararlaştırıldı ve Maliye Vekâleti ile de yazışmalar başlatıldı³⁷. Bu amaçla tahsisi planlanan paranın Mardin'e gönderilmesi kararlaştırıldı³⁸. Öte yandan bu sırada yapılan yazışmalara bakılırsa, tahsisi planlanan paranın tedariki konusunda büyük sıkıntılar çekildiği anlaşılmaktadır³⁹. Para konusundaki sıkıntılar büyük ölçüde sonuçlandırıldıktan sonra Özdemir Bey'in icra edeceği harekete dair bir de talimatname verildi. Bu talimatta Kuzey Irak'ın genel durumu, bölgedeki aşiretlerin tutum ve davranışları, gayr-i müslim unsurların hal ve hareketleri anlatıldı⁴⁰.

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra, Diyarbakır'da her türlü donatımı tamamlanmış 100 kişilik bir müfrezeye kuruldu ve Özdemir Bey'e verilen talimatta özetle şunlar belirtiliyordu:

"Özel teşebbüs ile hareket etmesi gereken Özdemir Bey müfrezesi, Misâk-ı Milli sınırları içinde kalan bölgelerin Faysal tarafından işgaline engel olacaktır. Bu amacı sağlamak için, en elverişli yer Revandiz bölgesidir. Görevin başarıyla yapılabilmesi için, subay ve erlerin aşağıdaki esaslara bağlı kalması şarttır. Aksi takdirde memleket için zararlı sonuçlar verebilir."

rine fırsat yaratılacağını ifade ediyordu.

³⁴ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 1.

³⁵ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 8.

³⁶ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 6, 6-1, 6-2.

³⁷ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 6-3, 6-7; Tahsisat-ı Mestureden gönderilen paralar hakkında geniş bilgi için bk., *Aym arşiv*, Kls: 2049, Ds: 179.

³⁸ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 6, 6-2, 9.

³⁹ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 6-7.

⁴⁰ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 11.

a. Müfrezeye, ciddi ve sıkı bir disiplin altında bulundurulacak ve eğitimle meşgul olacaktır.

b. Halkı, Türk hükûmetine bağlamak için son derece eşit muamele yapacaktır.

c. Vazife zamanında ve vazife dışında halka iyi muamele yapılacaktır.

d. Bölge halkının dinî inançları, taassup derecesinde kuvvetli olduğundan subay ve askerler dinî esaslara saygılı kalacaklar ve gerektiği zaman da halk aydınlatılacaktır.

e. Revandiz'de yapılacak yerli teşkilatta halkın ve özellikle aşiret reislerinin düşünceleri sorulacaktır.

Halkla yapılacak görüşmelerde, İngilizlerin İslâm birliğini parçalamak ve bu suretle memleketlerini işgal etmek amacını güttükleri ve Faysal'ın da tamamen İngiliz isteklerine göre hareket ettiği, açık olarak anlatılmalı; Süleymaniye'de bulunmakta olan Nemrut Mustafa'nın kurduğu cemiyetin İngiliz çıkarlarına çalıştığı açıklanmalıdır. Müfrezeye, Hakkari kanalıya sıkı ve devamlı irtibatta bulunmalıdır. Bu, başarı için şarttır."⁴¹

Bu talimattan başka Özdemir Bey'e, Musul bölgesinde bulunan İngiliz ve Faysal kuvvetleriyle, Irak'ın siyasî durumu hakkında da bilgiler verildi.

Özdemir Bey aracılığıyla Irak'ta yapılması kararlaştırılan hareket idarî ve siyasî bakımlardan Suriye ve Antep'te icra edilenlere benzemeyecekti. Çünkü Musul'un geleceği yalnız Türklerle İngilizleri ilgilendiren bir sorun idi. Burası hakkında İngilizlerle ileride bir konferans toplanacak ve bir anlaşmaya varılacaktı. Bu iki devlet tarafından kararlaştırılmış bulunuyordu. Bundan dolayı Musul hareketine resmî bir mahiyet verilmeyecek, görünüşte Türkiye ile hiçbir ilgisi olmadığı, şahsî ve mahallî teşebbüslerle meydana gelmiş olduğu kanaati uyandırılacaktı. Nitekim, bu husus Özdemir Bey'e verilen talimatın ikinci maddesinde de zaten açıkça belirtilmişti⁴². Bu amaçla Fevzi Paşa sık sık Elcezire Cephesine gönderdiği emirlerde bu konu üzerinde duruyor, özellikle bu hareketin "*şahsi bir teşebbüs ve mücadele şeklinde idare olunmasını*" tavsiye ediyordu⁴³.

İngilizler, 1921 yılından itibaren düzenli birliklerini, Musul bölgesinden

⁴¹ Genelkurmay Basımevi, a.g.e., s. 268.

⁴² Sahir Üzel, a.g.e., s. 71.

⁴³ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 18.

yavaş yavaş çekmeye başladıktan sonra burada Müslüman, Ermeni ve Nasturilerden ibaret “şabbane” dedikleri ücretli asker teşkilatını kurmuşlardı. Bunlar 200-400 kişilik gruplar halinde İngiliz subaylarının emir ve komutasına verilmişti. Ayrıca Irak kralı ilan edilen Faysal da “vatanî” denilen birkaç taburdan oluşan millî bir ordu da kurmaya başlamıştı.

Özdemir Bey ve müfrezesi, 15 Mayıs 1922’de Diyarbakır’dan hareketle Siirt’e geldi. Buradan sonra yolsuz ve son derece sarp araziden geçerek Beytüşşebab’a vardı. Beytüşşebab’tan Hakkari yoluyla yürüyüşüne devam eden müfreze, çetin ve yorucu bir yolculuktan sonra 22 Haziran 1922 tarihinde Revandiz’e ulaştı⁴⁴. Özdemir Bey, vardığı yerlerde hemen Türk hükûmeti adına teşkilat yapıyor, hükûmetsizlikten doğan anarşik olayları önlüyordu. Türkiye’nin buraları tekrar kontrolü altına alacağı, müfrezenin bu amaçla gönderilen öncüler olduğuna dair kanaat halk arasında giderek yaygınlaşıyordu⁴⁵. Ama bunun yanında Özdemir Bey müfrezesinde resmî üniformalı subay ve askerlerin olmayışı, halkı tereddütlere de sürüklüyordu. Bölgedeki faaliyetler sırasında Diyarbakır’daki Elcezire Cephe komutanlığı ile sürekli irtibatta bulunan Özdemir Bey, cephe komutanlığına gönderdiği bir raporda edindiği kanaatleri şu şekilde dile getirmekte idi: “*Bu havalide, mevcut aşiretler ve millî kuvvetlerin miktarı isterse on binlere ulaşsın, her türlü teçizatı da mevcut bulunsun, kendi kendilerine düşmana bir fişek bile atmaları imkansızdır. Bunların içlerine her halde az çok bir kuvvet ithaliyle mevcudiyetlerini takviye ve aynı zamanda kendi iradelerine rağmen kafalarına vura vura ateş hattına sevk etmek mümkün olacaktır. Bunları harekete geçirmek için muntazam efrada ihtiyaç vardır.*”⁴⁶. Özdemir Bey’in cephe komutanlığına gönderdiği raporda da ifade edildiği üzere son derece dağınık bir durumda olan bu aşiretleri kendi yanına çekmek ve onların kuvvetlerinden yararlanmak son derece zordu. Bu zorluklara rağmen, Özdemir Bey, Sürücü, Barzani, Zıbarlı ve Balıklı aşiretlerini yanına çekmeyi ve onlardan istifade ile jandarma kuvveti teşkil etmeyi başardı. Bütün bu teşkilatlanmayı yaparken, Ankara hükûmetinin haberi yokmuş gibi davranmaya da özen gösteriyordu. Nitekim, Özdemir Bey’in, yapacağı faaliyetlerde ilk önce herşeyi kendisine mal etmesi kararlaştırılmış idi. Merkezden aldığı emirler zaten bu doğrultuda idi. Bu harekete şimdilik siyasi durum belirginleşmeden

⁴⁴ Genelkurmay Basımevi, a.g.e., s. 270.

⁴⁵ Sahir Üzel, a.g.e., s. 75.

⁴⁶ Sahir Üzel, a.g.e., s. 76.

resmî bir hüviyet vermek İngilizlerle yapılacak muhtemel anlaşmaya engel de olabilirdi.

Revandiz ve civarında Türk idaresinin gün geçtikçe genişlediğini gören İngilizler, Revandiz'i uçaklarla bombalamaya başladılar. İlk bombalama 10 Temmuz 1922 tarihinde başlamıştır. 12 uçakla başlayan bu hava saldırısı aralıksız olarak bir gün devam etmiştir. Arazinin engebeli olmasından dolayı İngilizler bu saldırılarda pek başarılı olamadılar; kullandıkları bombalarla halkı sindirmeye çalıştılar⁴⁷. İngilizler hava kuvvetlerini bölgede bir baskı unsuru olarak kullanmaya azami dikkat ettiler. Bu saldırılar sırasında İngiliz uçakları zaman zaman kendisine müttefik olan unsurları da bombalamaktan geri kalmamışlardı. Mesela 15 Temmuz tarihinde İngiliz uçakları Nasturi birliklerinin bir kısmını bombalayıp dağıtmıştı. İngiliz saldırılarının olduğu sırada Özdemir'e bağlı kuvvetlerle halk Revandiz tarafındaki dağlarda toplanarak kendilerini korumakta idiler. İngilizlerin dur durak bilmeyen saldırılarına rağmen, Özdemir Bey, Elcezire Cephe komutanlığından gönderilen 2.000 altın ile çetelerin maaşlarını ödemiş; Şemdinli ile Revandiz arasında 1.400 direk diktirerek telli muhabere hattını da tesis etmişti⁴⁸.

Özdemir'in Musul'daki harekâtından ve bölgedeki aşiretleri yanına çekmesinden endişelenen İngilizler, Türklerin bölgede kazandıkları başarıların İngilizler açısından kötü sonuçlar doğuracağından endişeleniyorlardı. 31 Ağustos 1922'de Özdemir Bey birlikleriyle İngilizlere saldırdı. İngilizlerin uçaklarına rağmen, Derbent Muharebesini kazanan Özdemir Bey, alçak uçuş yapan dört İngiliz uçağını da düşürmüştü⁴⁹. Hatta bu muharebede Derbent'teki İngiliz askeri hakimi yüzbaşı da ölenler arasındadır. Özdemir'e bağlı birlikler bu muharebede İngilizlerden pek çok malzeme ile birlikte altı adet makineli tüfek ve iki top ele geçirmiş; ondört civarında da şehit vermiştir⁵⁰. Özdemir'in ilerlemesine engel olmak isteyen İngilizler, bölgede ileri gelen aşiretlerin reisleriyle de temaslar kurarak bu ilerleyişi engellemeye çalışıyorlardı⁵¹.

⁴⁷ Sahir Üzel, a.g.e., s. 85; Genelkurmay Basımevi, a.g.e., s. 272.

⁴⁸ Sahir Üzel, a.g.e., s. 90.

⁴⁹ İngiliz kuvvetlerine bakılırsa, Hintli, Asuri ve Araplardan oluşan iki süvari tugayı (yaklaşık 7.000 kişi), bir istihkâm bölüğü, üç batarya (12 top) ile 50 civarında uçaktan ibaret idi. Özdemir'in kuvvetleri ise süvari ve piyade olmak üzere 8.000 civarında olup, iki otomatik tüfek bulunuyordu. Bk., Genelkurmay Basımevi, a.g.e., s. 273.

⁵⁰ Sahir Üzel, a.g.e., s. 97.

⁵¹ Hatta İngilizler bu sırada Şeyh Mahmut'ı Güney Kürdistan diye adlandırdıkları Musul

Özellikle Derbent zaferinden sonra Musul'un tamamıyla Türkler tarafından işgal edileceğinden korkan İngilizler, Süleymaniye bölgesinin İngiliz mandası altında altında bağımsızlığını ilan etmeye kalkıştılar. İngilizler bu sırada Şeyh Mahmut'u kullanmak istiyorlardı. Özdemir Bey, Mahmut'un düşüncelerine anlamak üzere gizli olarak Yüzbaşı Feyzi'yi yanına göndermiştir. Yüzbaşı Feyzi'yi samimi bir şekilde karşılayan Mahmut, İngilizlerin zulüm ve hakaretlerinden kurtulmak istediğini, Türk hükûmetinin hizmetinde olduğunu, İngilizlerin amacının bölge halklarının arasını açmak olduğunu, Süleymaniye üzerine ortak bir hareket düzenlenmesinin yararlı olacağını belirtmiştir. Hatta Şeyh Mahmut, kuvvet toplamak için zamana ihtiyaç varsa, kendisinin İngilizlere yumuşaklık göstererek bu sürenin kazanılmasına katkısının olabileceğini de ifade etmiştir. Bu bilgiler Özdemir tarafından Cephe komutanlığına bildirilmiş ve cephe komutanlığı verdiği cevapta bölgenin kısa sürede takviye edileceğini, ondan sonra taarruza geçilmesinin uygun olacağını emretmiştir⁵².

Özdemir Bey, Eylül ayı başından itibaren Musul ile irtibatı sağlamaya başladı. Aslında Anadolu'da kazanılmasına artık kesin gözüyle bakılan zafer, Musul Türklerini de gayrete getirmiş, bölgedeki aşiretlerin İngilizlere karşı mücadelede daha da cesaretlendirmişti⁵³.

Özdemir Bey, bölgedeki gelişmeleri en ince ayrıntısına kadar inceleyerek hareketini buna göre yönlendirmeye dikkat ediyordu. Müfreze, 26 Eylül 1922 tarihinde Köysancak'ı kontrolü altına aldıktan sonra, bölgede hemen mülki idarenin kurulmasına çalışılmıştır. Köysancak'ı Özdemir Bey'in kontrolüne geçmesi ile İngilizlere ağır bir darbe indirilmiş oldu. Olumsuz gelişmeleri kendi menfaatlerine çevirmek isteyen İngilizler, uçaklarla halka be-

bölgesinin hakimi yapmak istemişler; Mahmut bu teklifi geri çevirmişti. Bir müddet sonra Şeyh Mahmut'u esir alan İngilizler, onu Küveyt'e gönderdiler. Yerine kardeşi Abdülkadir'i hakimliğin başına getirmek istediler. Bu yeni yapılanmada Nemrut Mustafa Paşa ise Maarif Nazırlığına getirilmek istenmiştir. Özdemir, bu gelişmeler sırasında Abdülkadir'e bir mektup göndermiş, bağlılığın bildirmesini istemişti. Abdülkadir, Özdemir Bey'e gönderdiği cevapta amaçlarının bağımsızlık değil, Şeyh Mahmut'un hapisten kurtarılması için yürütülen bir politika olduğunu, Türk hükûmetine bağlı olduklarını ifade etmiş; Şeyh Mahmut gelene kadar Süleymaniye'yi işgal etmemelerini rica etmişti. Denilebilir ki, İngilizlerin ilan ettiği "Kürdistan İstikali"ne o yıllarda Kürt ileri gelenleri dahi inanmıyorlardı. Bk., Sahir Üzel, a.g.e., s. 98-106.

⁵² Genelkurmay Basınevi, a.g.e., s. 277-278.

⁵³ Mim Kemal Öke, Musul Meselesi Kronolojisi, s. 82.

yannameler atıldılar. Beyannamelerde, yerli halk eğer Türk müfrezelerini kasabadan çıkarmazlarsa şehrin her gün havadan bombalanacağı bildiriliyordu⁵⁴. Bu beyannameler birkaç gün havadan atılmaya devam etmiş ve halkın Türklere karşı harekete geçmesi tavsiye edilmiştir. Bütün bu olumsuz propagandalara rağmen, yöre halkı yine de Türklere bağlılıktan geri kalmamışlardır. Bunun üzerine zırlı otomobillerle köylere saldıran İngilizler halktan zorla vergi adı altında altınlarını toplamaya varacak hareketler icra etmişlerdir. Bir müddet sonra da İngilizler, günde 25-30 uçaklık kafiyelele olmak üzere her gün yedi sekiz sefer yaparak Ranya Ovasını boydan boya bombalayıp, mahsulün yanmasına neden oldukları gibi, elliden fazla köyü yakıp yıkmışlardır. Hava saldırılarının yanında Nasturi destekli İngiliz kuvvetleri de iki ayrı koldan Barzan ve Zibar'dan harekete geçmiştir. İngilizler Akra civarında Türklerin mukavemeti ile karşılaşmışlar, 100'den fazla ölü ve 50'den fazla yaralı verip bütün ağırlıklarını bırakıp kaçmışlar, ancak hava desteği ile bölgede tutunmaya çalışmışlardır⁵⁵. Öte yandan bu sırada İmadiye'ye saldıran Nasturi İngiliz kuvveti de başarılı olamayıp geri çekilmiştir⁵⁶.

Türklerin başarıları karşısında endişeye kapılan İngiliz yetkililerin devlet merkezlerine gönderdikleri raporlara bakılırsa, Irak'taki birliklerinin ya takviye edilmesini, ya da bölgenin tamamen boşaltılmasından yana oldukları görülür. Bölgeye asker sevk etmenin zorluğunu dile getiren İngiliz Savaş Bakanlığı, eldeki mevcut kuvvetlerle Musul'un savunulmasını ve kademeli olarak Türklere sezdirmeden bölgeden geri çekilmelerini tavsiye edecektir. Nitekim, bu sırada Halepçe'de bulunan İngiliz İstihbarat subayı Binbaşı

⁵⁴ İngilizler psikolojik harp yöntemleriyle Köysancak'ta denetimi tekrar ele geçirmek amacıyla şu beyannameyi hazırlayıp uçaklarla halka attılar:

"Köysancak Sakinlerine,

Türklerin cüz'i bir kısmını kasabaya duhüllerine meydan verdiğinizi kemal-i teessüfle istima' ettim. Sizi sahih Kürt bilip ve Kürt istiklaline muhalif olan Türklere adavet olduğunuzu anlamıştım. Bunun için ansızın bilâ-ihbar memlekeleri bombarduman edip yıkmaya tayyareler gönderdim. Her nasılsa, eğer Salı gününe kadar igtışaş eden Türklerin memleketinizden tardına dair Erbil hakiminden bir haber almazsam derhal alelekseriye memleketinizi bombarduman etmek üzere tayyarelere emir verilecektir. Ta ki, bunları def ettiğinize emin oluncaya kadar bombarduman devam edecektir.

B.Z. KUKS

Mendubi Sani-yi Irak"

Bk., Sahir Üzel, a.g.e., s. 246, Ek.42.

⁵⁵ Sahir Üzel, a.g.e., s. 131.

⁵⁶ Sahir Üzel, a.g.e., s. 136.

Noel de bir uçakla Bağdat'a giderek kendini kurtarabilmiştir. Mim Kemal Öke'nin tespitlerine göre, aşiretlerin desteğini de alarak Süleymaniye'ye giren Türkleri durdurmanın mümkün olmayacağını anlayan İngilizler, bölgeden geri çekilmek zorunda kalmışlardı⁵⁷. Bu sırada, İngiliz istihbaratının Londra'ya gönderdiği, Diyarbakır'daki Elcezire cephe komutanlığının Musul hareketini desteklediği ve Özdemir'in aşiretlere silah ve cephane dağıttığı yolundaki bilgiler İngilizleri büyük ölçüde endişelendirmişti⁵⁸.

Bu kritik dönemde İngilizler, Lozan konferansı öncesinde Türklerle olan gerginliği fazla tırmandırmamak için ne Irak ordusunu cepheye sürmüşler, ne de Hindistan'dan kuvvet getirmişlerdir. Hava kuvvetlerine güvenmişler, önceleri Şeyh Mahmut, sonra da Seyyid Taha ve Simko'yu kullanmışlar, ancak, istediklerini elde edememişlerdi⁵⁹. Bu gelişmeler olurken, Yunanlılar üzerine büyük bir hızla hücum eden Türk ordusu ise, kısa sürede İzmir önlerine gelmişti. Başkomutanlık ve karargâhı Bornova'da kurulmuştu. Başkomutan ve Genelkurmay başkanı bir yandan da Musul cephesindeki gelişmeleri takip ediyorlardı. Özdemir Bey'in kazandığı başarılar üzerine Musul vilayetinin kurtarılması için Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa 7 Eylül 1922 tarihinde Elcezire Cephe komutanlığına çektiği çok gizli kayıtlı telgrafta, gerekirse Musul'un silahla alınması hususu dahi dile getirilmekte idi⁶⁰. Fevzi Paşa'nın bu emrine karşılık cephe komutanlığı ise, Genelkurmay karargâhına

⁵⁷ Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi**, s. 82-83.

⁵⁸ Mim Kemal Öke, **a.g.e.**, s. 86-87.

⁵⁹ Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi**, s. 89.

⁶⁰ **Gnkur ATASE Arşivi**, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2, 2-9; Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın Bornova'dan 7 Eylül 1922 tarihli ve acele kaydı ile gönderdiği yukarıda numaralı verilen şifre telgrafta şöyle deniliyordu:

*Şark Cephesi, Elcezire Cephesi Kumandanlığına,
Müdafaa-i Milliye Vekâleti Riyasetine,*

1. Musul muntikasında Misâk-ı Millî hududumuzun icap ederse silahla temini mukarrerdir. Çölemerik ve Revandiz hudut kat'atından teşkil edilecek bir cebel bataryasıyla takviye edeceği bir nizamiye süvari lıvası, aşiret süvari fırkaları ve mahalli halk ile takviye edilecek Özdemir'in müfrezesiyle (İmadiye-Süleymaniye hattı üzerinde Musul-Kerkük hattına taarruza memur edilecektir. Binaenaleyh bu nokta-i nazardan şimdiden istihzaratta bulunulması ve asgari zamanda intacı elzem olan bu istihzaratın ne zaman kadar ikmali ve harekâtın taarruz şeklinde idaresi hakkında mütalâ-i devletlerinin iş'arı,

2. Elcezire ve Şark cephesine yazıldı.

(İmza) FEVZİ

Bu konu hakkında ayrıca bk., **Başbakanlık Cumhuriyeti Arşivi (BCA)**, Hariciye nr: 1/210, 18. 9. 1338 (1922).

gönderdiği telgraflarda mali sıkıntıları dile getirerek gerekli takviyenin yapılması istiyordu⁶¹. Fevzi Paşa da bu istekleri Milli Müdafaa Vekaletine zamanında aktararak icra edilecek harekâtın aksamaması için elinden geleni yapmaya çalışıyordu. Bu çabalar içerisinde en fazla dikkati çeken konu ise, cephenin uçak bölüğü ile takviyesi hususu idi⁶². Çünkü bölgede İngilizlerin hava gücü sayesinde üstünlük kurabilecekleri görüşü ağırlıklı olarak etrafta dolaşıyordu.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın emrine göre, Elcezire Cephesi bütün gücüyle Dicle'nin iki tarafından, nehir boyunca Musul yönünde taarruza geçecekti⁶³. Doğu Cephesi ise Van, Hakkari ve İğdır sınır birliklerinden oluşan dağ bataryalarıyla takviye edilen bir piyade tümeni, bir süvari tugayı ve aşiretlerden oluşan süvarilerle İmadiye, Süleymaniye hattı üzerinden Musul-Kerkük'e taarruzla görevlendirilecektir. Hatta bu hazırlıklar olurken, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Elcezire cephesinde süratli keşif ve savaş uçaklarından oluşan bir uçak bölüğü teşkili yolunda da emirler verdi. Bu konuda Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa ile de gerekli yazışmalar başlatıldı⁶⁴. Bu arada 6 Kasım 1922 tarihinde Özdemir Bey'den Elcezire Cephe komutanlığına gönderilen şifrede takviye kuvvetlerinin Revandiz'e ulaşmasını müteakip takip edilecek hareketin bütün kuvvetlerle ilk önce Zaho'nun işgalini, bir kolun da güneyden Dohuk üzerine inmesi diğer bir kolun da İmadiye üzerine yürütmesi hususu teklif ediliyordu. Özdemir bunun dışındaki ihtimalleri de sıralamakta idi⁶⁵. Özdemir'den alınan cevaplar çerçevesinde 10 Kasım 1922 tarihine kadar Elcezire Cephesinin gerekli hazırlıkları tamamlaması isteniyordu. Bu gelişmeler olurken, bir yandan da Lozan Konferansı devam ediyordu. Bu sırada Lozan'dan gelen haberlere bakılırsa konferansın kesintiye uğraması ihtimali vardı. Bu ihtimale karşı Fevzi Paşa, Musul harekâtına katılacak birliklerin hazırlanması konusunda gerekli talimatları da vermekten geri kalmıyordu. Hatta, 4 Aralık 1922 tarihinde İzmir'den Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafta icra edilecek harekâta dair daha detaylı bilgiler veriliyordu⁶⁶. İcrası düşünülen Musul harekâtına

⁶¹ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2-10, 2-11, 2-24, 2-25,

⁶² Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2-9.

⁶³ Bununla ilgili yazışmalar hakkında geniş bilgi için bk., Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 3-39, 3-40.

⁶⁴ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2-31, 2-35.

⁶⁵ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1872, Ds: H-17, F: 10-18.

⁶⁶ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2-108. Fevzi Paşa tarafından gönderilen telgraf şöyle idi:

**ÖZDEMİR BEY'İN MUSUL HAREKÂTI VE
İNGİLİZLERİN KARŞI TEDBİRLERİ (1921-1923)**

67

Anadolu'nun doğusunda konuşlandırılmış olan birliklerin katılması düşünülüyordu. Bu amaçla hazırlanmış olan çizelgede bu birlikler ve katılması kararlaştırılan personel, silah miktarı şu şekilde tespit edilmiştir⁶⁷:

Kıt'aat	Tüfenk	Muharip Süvari	Ağır Mk. Tf.	Hafif Mk.Tf.	Top	Mülâhazat
2. Fırka	4299	76	14	4	10	-
14. Alay	1028	-	4	-	-	-
9. Liva	-	509	-	9	-	-
Van Hdt. Al.	250	-	6	-	-	-
İğdır Hdt.Al.	241	-	8	2	-	-
S.kamış Sv.K	-	774	12	18	6	Rus cebel
Yekûn	5818	1359	54	33	16	

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa 23 Aralık 1922 tarihinde Elcezire

“İzmir'den, 4.12.1338 (1922)

Harp Telgraftı

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

1. Musul muntkasında Misak-ı Milli hudutlarımızın icap ederse, silahla temini maksadıyla yapılan ihzarat (hazırlıklar) neticesinde 5.818 muharip tüfek ve 1.359 muharip süvari, 54 ağır, 33 hafif makineli tüfek ve 16 toptan ibaret bir kuvve-i seferiye, Hasankale ile Bitlis arasında yolda bulunan bir süvari livasıyla (tugay) altı toptan ibaret kısmı hariç olmak üzere kâmilen Siirt, Diyarbekir, Mardin, Cizre mustatili (uzantısı) dahilinde toplanmıştır.

Bu kuvvetin 10 gün zarfında Şırnak, Çekik, Midyat, Cizre mustatili intihati için icap eden hazırlık da yapılmış ve buradan Musul üzerine harekât-ı taarruziyeye ibtidar (başlanması) için bu küçük mustatil dahiline lazım gelen erzak idhar edilmiştir (yığılmıştır). Yalnız taarruza karar vermezden evvel kıt'aatın küçük mustatil dahiline alınması ve orada hal-i intizarda bırakılması idhar edilen erzakın sarfına sebebiyet vereceğinden taarruz emrine intizar eylemek üzere kıt'aatın Siirt, Diyarbekir, Mardin, Cizre mustatilinde kalmalarının tensip edilerek ve Elcezire Cephesi komutanlığının evamir-i lazime verildiği ve kuvve-i seferiyenin Ankara'dan topçu ile daha ziyade takviyesine çalışılmakta olduğunu arz ederim.

2. Vaziyet ve müzakerat-ı siyasiyenin göstereceği lüzum ve şekle göre Elcezire'de harekât-ı askeriye icrası taarruz emrinin vürudundan on gün sonra mümkün olacağı anlaşılmaktadır. Irak vaziyet-i askeriyesinde mühim bir tebeddül olmamıştır. Yalnız bize taraftar aşair ile Revandiz müfrezesinin Musul şarkında icra edecekleri tazyik üzerine İngilizler Musul muntkasındaki tayyare kuvvetlerini tezyit etmişlerdir ve Köysancak, Akra istikametlerinde şiddetli mukabil hareketlerde bulunmuşlardır. İngilizler Musul'un 100 km. güneyinden şarka kadar şumendifer hattı ikmal etmişlerdir. Musul bölgesinde de kuvvetli otomobil kolları vardır.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi'

⁶⁷ Gnkur. ATASE Arşivi, Kıs: 1611, Ds: 151, F: 2-108.

Cephe Komutanlığına gönderdiği şifre telgrafta, konferansın kesintiye uğraması halinde boğazlara karşı başlayacak askeri harekât ile aynı zamanda Musul'a karşı taarruza da başlanacağından birliklerin 10 gün içinde son toplanma bölgelerinde bulunması için gerekli hazırlıkların yapılmasını istiyordu⁶⁸. Fevzi Paşa, ayrıca Cevat Paşa'ya gönderdiği telgrafta, konferansın kesilmesi durumunda Suriye hududunda da Fransızlara karşı gerekli müdafaa tedbirlerinin alınması gereğini de vurguluyordu⁶⁹. Bu sırada Ayrıca Elcezire Cephesine kaydırılması düşünülen birliklerle ilgili yazışmaların da sürdürüldüğü anlaşılmaktadır⁷⁰. Zaten bu gelişmeler üzerine, konferansın sonuçlanmaması ihtimaline karşı bir kısım kuvvetler Batı'ya kaydırıldı⁷¹. Gerçi Türkiye konferanstan önce Musul'u silahla almaya karar vermiş ise de, konferansın başlamasıyla birlikte diplomasi usûllerine daha ağırlıklı yer vermeyi uygun bulmuştu⁷².

Görüldüğü üzere Ankara hükûmeti, daha Lozan görüşmeleri başlamadan önce Musul'un gerekirse silah yoluyla kurtarılması için İngilizlere karşı bir harekâtı göze almıştır⁷³. Ancak, Türk kuvvetlerinden bir kısmının batı bölgesine kaydırılmak zorunda kalması ve daha sonra konferansın başlaması, bu isabetli düşüncenin gerçekleşmesine engel olacaktır.

Lozan Konferansında bilindiği üzere, en çetin tartışmaların meydana geldiği konu Musul Sorunu olmuştur⁷⁴. Türkiye için hayati bir öneme sahip olan Musul, müzakerelere ve müttefiklere hakim olan İngiltere için de gerek zengin petrol kaynakları ve gerekse Hindistan yolunun emniyeti bakımından ele geçirilmesi zorunlu görülen stratejik ve iktisadi öneme sahip bir bölgedir⁷⁵. Türkiye için ise, asgari vatan sınırlarını ifade eden Misâk-ı Milli'nin vazgeçilmez bir ilkesidir.

Lozan görüşmelerine gitmezden önce İsmet Paşa, Sovyet Büyükelçisi Aralof ile görüşmüş ve Boğazlar konusunda destek vereceklerine dair bir gayret sezmişti⁷⁶. Fakat, Sovyet Rusya'nın da çok geçmeden Çarlık Rusya'sı

⁶⁸ Gnkur. ATASE Arşivi, Kıs: 1611, Ds: 151, F: 2-115.

⁶⁹ Gnkur. ATASE Arşivi, Kıs: 1611, Ds: 151, F: 2-120.

⁷⁰ Gnkur. ATASE Arşivi, Kıs: 1611, Ds: 151, F: 2-42, 2-43.

⁷¹ Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi*, s. 89.

⁷² Kâmuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, Ankara 1986, s. 391.

⁷³ Mim Kemal Öke, *Musul-Kerkük Dosyası*, İstanbul 1981, s. 52.

⁷⁴ Ali Naci Karacan, *Lozan*, İstanbul 1971, s. 242.

⁷⁵ Kadir Mısıroğlu, *Musul Meselesi ve Irak Türkleri*, İstanbul 1975, s. 83.

⁷⁶ Ş. I. Aralof, *Bir Rus Diplomatının Türkiye Hâtıratı*, İstanbul 1967, s. 98.

gibi hareket ettiği fark edilince, Boğazlar konusunda Türk-İngiliz yakınlaşması daha da belirginleşti. Boğazlar Sorununda Türk-İngiliz yakınlaşmasına karşılık, Musul Sorununda çok ateşli konuşmalar yapıldı. Lozan Konferansı'nın birinci devresinin sekteye uğramasına neden olan hususlar, kapitülasyonlarla Musul Sorunu oldu.

Musul Sorunu açık toplantılarla görüşülürken, İsmet Paşa daha çok tarihî, etnik, sosyal, dinî, ekonomik, siyasal ve askerî ve stratejik nedenleri ileri sürüyordu⁷⁷. Bunu karşılık Lord Curzon ise, Türklerin istatistiklerinin doğru olmadığını, Musul'un çoğunluğunu Kürtlerin ve Arapların oluşturduğunu belirtiyordu⁷⁸.

Her ne kadar uzayan bu görüşmeler esnasında sınırlar konusu tartışılıyorsa da, aslında iki ülke Musul petrolleriyle ilgili olarak görüşmeleri sürdürüyorlardı. Sonuçta İngilizler, Türklerin bu bölgeyi sırf petrolden dolayı istedikleri izlenimini konferans üyelerine aktararak diplomatik üstünlüğü ele geçirmeye çalıştılar. İngiliz başbakanı Bonar Law ise, 5 Aralık 1922 tarihinde Curzon'a yazdığı mektupta Mezopotamya sorunundan bir an evvel kurtulmak istediğini yazarak, konferansın kesilmesinin kötü olacağını ifade ediyordu. Buna karşılık Curzon verdiği cevapta, eğer Türkler saldırıya geçerse, savunmaya geçip ancak zorlandığımız takdirde geri çekilebiliriz şeklinde bir açıklamada bulundu⁷⁹. İngiliz hükûmeti gelişmeleri değerlendirmek ve Musul'da içine düşülen duruma bir çözüm yolu bulmak amacıyla 8 Aralık 1922'de "*Irak Komitesi*" adını taşıyan bir komiteyi Londra'da topladı. Bu toplantıda petrol bulunmayan Musul Nehrinin kuzeyindeki toprakların Türklere bırakılabileceği görüşü ağırlık kazandı. Komite, sorunun çözümünde insiyatifi Lozan'da bulunan Curzon'a bırakma kararı aldı⁸⁰.

⁷⁷ Türklerin istatistiklerine göre, bölgede 146.000 Türk, 263.000 Kürt, 43.000 Arap, 31.000 gayr-ı müslim bulunuyordu. Bk., Kemal Melek, *İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu*, s. 34.

⁷⁸ İngiliz istatistiklerine göre, bölgede 445.000 Kürt, 66.000 Türk, 186.000 Arap, 79.000 gayr-ı müslim bulunuyordu. Bk., Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanakları ve Belgeler*, Takım 1, c. 1, s. 359 (Ankara SBF. Yay.)

⁷⁹ Kemal Melek, a.g.e., s. 35-36.

⁸⁰ Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi*, s. 103.

TBMM'DE MUSUL KONUSUNDA 1923 YILINDA YAPILAN TARTIŞMALAR

2 Ocak 1923'te Mustafa Kemal Paşa TBMM'de yaptığı açıklamada şunları söylüyordu: "...Musul vilayetinin hudud-ı millimize dahil araziden olduğunu biddefaat ilan ettik. Lozan'da elyevm (bugünkü günde) karşımızda ahz-ı mevki etmiş olanlar bunu pekala bilirler. Vatanımızın hudutlarını tayin ettiğimiz zaman büyük fedakârlıklara katlandık. Menafiimize mugayir (menfaatlerimize aykırı) olmakla beraber müsalemet perverane (barıştan yana) hareket ettik. Artık milli arazimizden en ufak bir parçasını bizden koparmaya çalışmak pek haksız bir hareket olur. Buna kat'iyen muvafakat etmeyiz"⁸¹.

Mustafa Kemal Paşa 30 Ocak 1923 tarihli konuşmasında ise, Musul vilayetinin, Türkiye devletinin milli sınırları içerisinde olduğunu; buralarını ana vatandan koparıp şuna buna hediye etmenin mümkün olamayacağını ve Cemiyet-i Akvam'ın bu konuyla hiçbir ilişkisi olmadığını ifade ediyordu⁸².

Lozan Konferansında Musul Sorunundan dolayı İngilizlerle devam eden tartışmalar, ileri sürülen görüşler, aynı günlerde TBMM'de de tartışılmaktadır. Mecliste devam eden tartışmalar sırasında Rauf Orbay, Musul Sorununu doğu vilayetleri sorunu olarak gördüğünü ve Musul'un tehlikeye düşmesi durumunda doğu illerinin de tehlike altına düşeceğini ifade ediyordu⁸³. Mecliste bu konuda çok hararetle tartışmalar olur. Sorunun çözülmesi konusunda İngilizler de bir türlü geri adım atmazlar. Mecliste ve kamuoyunda tekrar İngilizlerle savaşa girme konusunda fikirler dolaşmaya başlar. Bu olayların cereyan ettiği sırada, Mustafa Kemal Paşa, TBMM'de yaptığı bir konuşmada harbe girmeden konunun çözülmesinden yana olduğunu belirtir⁸⁴. Mustafa Kemal Paşa'nın barışçı bir politika ile bu sorunun çözüme kavuşturulması yolundaki fikirleri üzerine bazı milletvekilleri harekete geçerler. Erzurum mebus Hüseyin Avni Bey, TBMM'de yaptığı heyecanlı bir konuşmada; "*Paşa, ordunun başına otur, başka işin yoktur. Başkumandanlık vazifesini ifa et ve hudutlara bayrağımızı rekzet, bayrağını süngünü İngiliz'in girtlağına day!*"⁸⁵ diyor ve fiili olarak hareket geçmesini istiyordu.

⁸¹ ASD., c. III, Ankara 1981, s. 56.

⁸² ASD., c.III, s. 59; ayrıca bk., Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi*, s. 107.

⁸³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıt Cerideleri, (TBMM.GCZC), c. III, s. 1309.

⁸⁴ TBMM. GCZC, c.III, s. 1318.

⁸⁵ TBMM. GCZC, c. IV, s. 93-95.

Diğer bir Erzurum mebusu Mustafa Durak Bey ise, aynı konuya temas ederek, “Türkiye için Erzurum ve Kars’ı nasıl önemli görüyorsam, Musul’u da o kadar mühim görüyorum” diyerek Musul’un Türkiye açısından önemini vurguluyordu⁸⁶. Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey de, İngilizlerin bölgede Kürt-Türk ayrımı yaparak Musul’u Türkiye’den ayırmaya çalıştıklarını belirtiyor ve Musul’un Türkiye’den ayrılmasının mümkün olmadığını açıklıyordu⁸⁷.

İNGİLİZ HAVA TAARRUZLARININ ARTMASI

İngilizler 17 Ekim 1922 tarihinden itibaren Köysancak, İmadiye ve Dinart’ı havadan bombalamaya başlamışlardı. İngilizlerin amacı bölgedeki aşiretleri cezalandırmaktır. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa’nın Musul hakkındaki beyanatları, plebisit yapılacağı yolundaki açıklamaları, yöre halkını İngilizlere karşı harekete geçirdi.

İngiliz uçak filosu şehirleri, aşiretlerin yaşadıkları bölgeleri, bunların sürülerini ve ekili alanları sık sık bombalamış; halk ise bu bombardumandan bıkip usanmıştır. Hele 15 Aralık 1922 tarihinde Revandiz’e 22 uçaklık bir filo ile yapılan ve bir buçuk saat devam eden bombarduman her tarafta yangınların çıkmasına neden olmuştur. Özdemir Bey’in milli kuvvetlerinin gayretleri ile bu yangınlar kısa sürede söndürülebilmiştir. Bombardumandan bıkan Ranya, Mamure ve Derbent ahali ise işini gücünü bırakıp civardaki dağlara kaçarak can ve malını bir ölçüde kurtarabilmişti. Bombardumanı fırsat bilen Nasturiler de bu sırada harekete geçmişler fakat yağın yağmurlar hareketlerini büyük ölçüde kısıtlamıştır⁸⁸.

Köysancak ve İmadiye’ye yönelik olarak İngilizlerin icra ettikleri hava ve kara birlikleri destekli harekât başarılı olamayınca bir müddet bekleyen İngilizler, tekrar saldırılara başladılar. İngiliz Savaş Bakanlığı, Hava Kuvvetleri Mareşal John Salmon’un komutasında bulunan 8 nci filoyu takviye etmeye karar verdi. Mareşal Salmon, 1923 yılı Şubat-Nisan ayları arasında Musul vilayetinde icra ettiği askeri harekâta ilişkin bilgileri bilahare İngiltere’de yayınlamış olup, bir takım bilgileri buradan temin etmek mümkündür⁸⁹. General Salmon, Kuzey Irak’taki harekâta 1923 yılı Şubat ayı başında

⁸⁶ TBMM. GCZC, c.IV, s. 153.

⁸⁷ Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi*, c. 111.

⁸⁸ Sahir Üzel, a.g.e., s. 145.

⁸⁹ İngiliz Generali John Salmon, 1923 yılında Şeyh Mahmut ve Özdemir Bey’e karşı yü-

başlamış ve askerî harekâtı Şeyh Mahmut ile Özdemir'in üzerinde yoğunlaştırmıştır⁹⁰. İngiliz hükûmeti bu sırada bölgede faaliyet gösterecek olan filoya yeni uçaklar da ilave ederek sayıyı 100'e çıkardı. İngiliz kuvvetlerinde ayrıca, biri piyade, diğeri süvari olmak üzere iki Hint tugayı, dört batarya (16 top), bir istihkâm taburu, 4.000 civarında Nasturi ve Ermenilerden oluşan gönüllü birlikler ile 1500 civarında aşiret askeri bulunuyordu⁹¹. Bu kuvvet bölgede bulunan Türk kuvvetleriyle mukayese edilemeyecek ölçüde büyük idi. Filo bir müddet sonra bütün kuvvetiyle Renya, Derbent ile bölgedeki diğer şehir, kaza ve köyleri bombalamıştır⁹². Salmon bu raporunda ayrıca Elcezire Cephesine ait bir raporu ele geçirdiğinden bahsederek buradan elde ettiği bilgilerden hareketle kuvvetlerini Revandiz bölgesinde yoğunlaştırdığını ifade etmektedir⁹³. İngiliz generalinin belirttiğine göre bölgede harekât icrası için en elverişli güzergah İran yoludur zira Türk yolu olarak bilinen Van'dan Revandiz'e ulaşan doğru ve kestirme yol uzun süre karlarla kaplı olduğundan elverişli değildir. Bu yüzden kendisinin öncelikle İran yolunu tutmayı hedeflediğini belirtmektedir. İran yolunun kapatılması halinde kış mevsiminin etkisinin henüz geçmediği bu bölgede sıkışan Türk kuvvetleri için gelecekte büyük sıkıntıların yaşaması ise pek muhtemeldir. İngiliz generali raporunda eğer bölgede başarı sağlanmak isteniyorsa kara harekâtıyla müşterek olarak hava harekâtının icra edilmesini istemekte ve bu şekilde bir hazırlık yapmaya gayret gösterdiğini açıklamaktadır⁹⁴. İngiliz kuvvetlerinin bölgede başarılı olabilmesi için aşiretlerin desteğine ihtiyaç duyduğunu itiraf eden Salmon, bu amaçla Pişdar aşiretiyle şimdilik diyalog kurmaya çalıştığını ifade etmekte ve bu aşiret vasıtasıyla Şeyh Mahmut'un Süleymaniye bölgesindeki etkisini kırabileceğini açıklamaktadır⁹⁵.

İngiliz kara birlikleri Bağdat tarafından güneyden kuzeye doğru bir harekât icra ederken, Kraliyet Hava kolu ile Köysancak hava kolu da bunları

rüttüğü hava harekâtına dair raporları 10 Haziran 1924 tarihli London Gazetesinde neşretmiştir. Bu rapor aynı yıl, Genelkurmay Talim ve Terbiye Şubesi İngilizce mütercimi Yüzbaşı Cemal tarafından Osmanlıca olarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Bk., *1923'te Şeyh Mahmutla Özdemir'e Karşı Kuva-yı Berriye ve Havaiyenin Müşterek Harekâtı*, (Çev. Yüzbaşı Cemal), Ankara 1340

⁹⁰ John Salmon, a.g.e., s. 1.

⁹¹ Genelkurmay Basımevi, a.g.e., s. 280.

⁹² Sahir Üzel, a.g.e., s. 136.

⁹³ John Salmon, a.g.e., s. 2-3.

⁹⁴ John Salmon, a.g.e., s. 4.

⁹⁵ John Salmon, a.g.e., s. 5.

havadan desteklemektedir. Ayrıca Kerkük bölgesine doğru da bir kol hareket etmektedir. Salmon eğer şiddetli bir Türk mukavemeti ile karşılaşılırsa, güneyde tutunmaya çalışacağını belirtiyor; Türklerin karşı taarruzu durumunda Altunköprü civarında zırhlı otomobillerden kurulu bir birliğin ihtiyat olarak hazır tutulduğunu da açıklıyordu⁹⁶.

John Salmon, bölgedeki hazırlıklarını tamamladıktan sonra Köysancak kolunu 18 Mart, Musul kolunu da 26 Mart 1923 tarihinde harekete geçirdi. Bu sırada yağın şiddetli yağmurlar Musul'daki tek köprüyü tahrip ettiğinden İngilizlerin hareketi zorlaşmıştır. Seller diğer yerlerdeki köprüleri de tahrip etmiştir. İngiliz birlikleri kısa sürede Musul köprüsünü tamir ederek kullanımına açmışlar ve birlikler kuzeye doğru kaydırılmıştır. Bu harekât sırasında lojistik desteğin de tam olmasına dikkat eden John Salmon, her ihtimali dikkate aldığını belirtmektedir. Bu arada Özdemir'den bir mektup aldığını belirten İngiliz mareşali, mektupta, İngiliz ve Türk hükümetleri arasında her iki tarafın işgali altındaki toprakların emniyetinden sorumlu olduklarına dair bir anlaşmanın mevcut olduğu hatırlatıldıktan sonra, şayet bir saldırı vuku bulursa bölgedeki aşiretlerin emniyeti için sonuna kadar muharebe edileceği ihtar ediliyordu⁹⁷. İngiliz mareşali bu mektuba cevap vermediğini, bilakis hazırlıklarını yoğunlaştırmaya gayret ettiğini ifade eder. Bu arada Salmon bölgedeki hazırlıkları yerinde görmek amacıyla sık sık havadan uçaklarla keşif gezilerine çıkmaktan da geri kalmaz. Uçaklarla yapılan bu keşif gezilerinde halk üzerinde psikolojik etki uyandırması bakımından beyannameler atılmakta, aşiretlerin İngiliz idaresine geçmek istediklerine dair şayialar yayılmaya çalışılmakta, Türk hükümetine karşı duyulan güveni azaltıcı her yola başvurulmaktadır⁹⁸. Bu harekât sırasında İngilizler hava kuvvetleri kanalıyla lojistik destek temini yoluna gitmişler, havadan erzak ikmalini gerçekleştirmişlerdir⁹⁹.

İngilizler bu sırada saldırıların yanında halkı kendi yanlarına çekmek amacıyla çeşitli yollara da başvuruyorlardı. İngilizlerin dağıttığı altın paralar ve şehirler üzerinde uçan uçakları, cadde ve sokaklarda gezen zırhlı otomo-

⁹⁶ John Salmon, a.g.e., s. 6-7.

⁹⁷ John Salmon, a.g.e., s. 8-9.

⁹⁸ John Salmon, a.g.e., s. 10-12.

⁹⁹ Havadan yapılan erzak ikmalinde genellikle zarar görmeyecek yiyeceklerle elbiseler atılmıştır. Böylece hava kuvvetlerinin lojistik destek sağlama yönündeki ilk tecrübeleri de başlamıştır. Bk., John Salmon, a.g.e., s. 20-21.

billeriyle halkın üzerinde bir baskı unsuru yaratmışlardı. Öte yandan bu sırada Türk milli müfrezesi ise, bırakın halka para dağıtmayı kendi subaylarının ödeneklerini dahi ödemekte sıkıntılar yaşıyordu¹⁰⁰. Öte yandan bu sırada Ankara'dan gönderilen paranın Özdemir Bey'e ulaşması da iklim şartlarının güçlüğünden dolayı mümkün değildir. Hatta Cephe komutanlığı 1923 yılı Ocak ve Şubat ayında sıkıntıların çok arttığını, ordunun iâşesinin dahi karşılanmasının güçleştiğini bildiriyordu. Bu maksatla merkezden 150.000 lira para istenir fakat ancak bununun 100.000 lirası gönderilebilmiştir¹⁰¹.

Bu arada İngiliz uçaklarının saldırıları durmaksızın devam etmiştir. Özdemir Bey'in 25 Ocak 1923 tarihinde Şark ve Elcezire Cephe komutanlığına gönderdiği 93 numaralı şifreye göre, İngilizlerin yaptıkları taarruz sırasında top ateşiyle iki İngiliz uçağı daha düşürüldüğü belirtiliyordu¹⁰².

Lozan görüşmeleri devam ederken, Musul'daki İngiliz-İrak birlikleri, 8 Nisan 1923'de birisi Hodran Suyu üzerinden Şeytan Boğazı, diğeri Büyük Zap Suyu vadisinden Serderya istikametinde olmak üzere iki koldan yeniden harekete geçmişlerdi. 11/12 Nisan gecesi yapılan baskın taarruzlarıyla İngilizlere zayıat verdirilmişti. Bir süre sonra hava taarruzlarına daha fazla önem veren İngilizler, 13 Nisan'da daha fazla uçakla saldırıya geçmişlerdi. 19 Nisan günü bu taarruzlar daha da şiddetlenmiştir. Revandiz bölgesi halkı bu saldırılardan dolayı yerini yurdunu bırakıp dağlara sığınmıştır. İngilizlerin Türk birliklerine dört bir yandan saldırması Özdemir Bey müfrezesinin bölgeden geri çekilmesini dahi tehlikeye düşürmüştür. Bu sırada Özdemir Bey'in Hakkari ile irtibatı kesilmiş, müfreze çok nazik bir duruma düşmüştür.

Bölgede daha fazla kalamayacağını anlayan Özdemir Bey, 23 Nisan 1923 tarihinde İran'a çekilmeye karar vermiştir. Özdemir Bey sarp dağları aşarak, silahlarıyla birlikte 29 Nisan 1923 günü İran'ın Uşnu kasabasına ulaşmıştır. Özdemir Bey müfrezesinin bu sırada icra ettiği hareketi Rauf (Orbay) Bey onaylamadığını belirttiği gibi, Genelkurmay'a yazdığı yazıda Özdemir'in başına buyruk hareket ettiğini belirtiyordu¹⁰³. Bunun üzerine Şark Cephesi Komutanlığı Özdemir'e gerekli ihtarda bulunarak hareketlerine

¹⁰⁰ Sahir Üzel, a.g.e., s. 153 vd.

¹⁰¹ Bununla ilgili yazışmalar için bk., **Gnkur. ATASE Arşivi**, Kls: 1726, Ds: 640, F: 1-1, 2-2, 2-6, 2-10.

¹⁰² Sahir Üzel, a.g.e., s. 302.

¹⁰³ **Gnkur. ATASE Arşivi**, Kls: 1687, Ds: 452, F: 25, 26.

çeki-düzen vermesini istedi¹⁰⁴. Burada İran makamları müfrezenin silahlarını ellerinden alarak kendilerinin Türkiye'ye geçmelerine izin vermişlerdir. Şark Cephesi komutanı Ali Saip Paşa'nın Genelkurmay'a gönderdiği raporlara bakılırsa, İran devleti bu sırada Türkiye'ye karşı iki yüzlü bir politika izliyordu. Bu yüzden bu politikanın devlet merkezince de bilinmesi gerektiği vurgulanıyordu¹⁰⁵. Böylece Özdemir Bey'in hareketi sona ermiş oldu. Özdemir buradan hareketle 10 Mayıs 1923 tarihinde Van'a ulaştı ve 1922 yılında başlayan Türk askeri harekâtı bu noktada son buldu¹⁰⁶. Özdemir Bey müfrezesinin İran'da bıraktığı silah ve teçhizat, 1923 yılı Temmuz ayında yapılan yazışmalarla İran makamlarından istendi. Bu silahlar Van bölgesinde teşkil edilen birlikler için gerekli idi¹⁰⁷. Silahların teslimi hususu uzun süren yazışmalardan sonra ancak gerçekleştirilebildi¹⁰⁸.

General Salmon, Özdemir Bey'in İran'a sığınmasının ardından harekâtına devam etti. Bölgedeki aşiretleri tamamen sindirmeyi amaçlayan İngiliz politikası tam anlamıyla uygulamaya konuldu. Türkiye taraftarı olan pek çok aşiret reisi ise bu sırada İngiliz takibine uğramamak için bölgeden uzaklaşmak zorunda kaldılar¹⁰⁹. Bölgeyi tam anlamıyla kontrolleri altına almak isteyen İngilizler, bundan sonra Nasturileri destekleyerek Türklere karşı kullanmak istemişler, Ağa Petrus bu noktada istedikleri desteği vermeyi taahhüt etmişlerdir.

SONUÇ

Mustafa Kemal Paşa tarafından başlangıçtan itibaren Musul'dan vaz geçilmesi yönünde herhangi bir hareket görülmemiştir. O, değişik tarihlerde verdiği demeçlerinde Musul vilayetinin anavatanından ayrılmaz bir Türk yurdu olduğunu defalarca belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa Musul üzerine yapılması gereken bir askerî harekâtı çeşitli zamanlarda müzakere etmişler; hatta Kâ-

¹⁰⁴ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 27.

¹⁰⁵ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 27-1.

¹⁰⁶ Mîm Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi*, s. 112.

¹⁰⁷ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1726, Ds: 640, F: 2-11.

¹⁰⁸ Gnkur. ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 9.

¹⁰⁹ John Salmon, a.g.e., s. 22-29.

zım Karabekir Paşa'ya Musul'un alınması için teklifte dahi bulunmuşlardı¹¹⁰. Esasında bütün bu askerî çözümlerle ilgili düşünceler TBMM hükümetinin ve Mustafa Kemal Paşa'nın Misâk-ı Milli'nin gerçekleştirilmesi hususundaki hassasiyetinden kaynaklanmaktadır.

Lozan Barış Konferansı sırasında Musul konusunun çıkmaza girmesi, TBMM hükümetini bölgeyi savaşı kazanma düşüncesine yöneltecektir. Konferansın başarısızlığa uğraması halinde karşılaşılabilecek güçlükler için Genelkurmay (Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti) tarafından "Çok Gizli" kaydıyla bir harekât planı hazırlanmış, fakat bu plan uygulamaya konulamamıştır¹¹¹. Bunun üzerine M. Kemal Paşa gayr-ı resmi bir şekilde bölgede faaliyette bulunacak olan Özdemir Bey'e gerekli desteğin verilmesini kabul etmiştir. Özdemir Bey'in gayr-ı resmi olarak başlatmış olduğu harekât ise gerekli lojistik desteğin sağlanamamasından dolayı başarılı olamamıştır. Nitekim, Ankara bundan sonra, diplomatik usullerle sorunun çözümlenmesine daha ağırlık vermiş, tüm hazırlıklara rağmen beklenen askerî harekât yapılmamıştır.

Musul konusunda İngiltere'nin şiddetli direnmesi, bölgenin petrol kaynakları açısından zengin oluşu, stratejik önemi ve İngiltere'nin imparatorluk yolları üzerinde oluşundan dolayıdır¹¹². Bölgenin sahip olduğu bu özellikler, İngiltere'nin ısrarcı, uzlaşmaz ve baskıcı tutumuna neden olmuştur. İngiltere'nin ortaya koyduğu bu tavrın bir diğer nedeni de 1922'li yıllarda hâlâ Türk Milletinin hayat hakkını tanımak istememesinden kaynaklanmaktadır¹¹³.

Ömer Kürkçüoğlu'nun da belirttiği gibi, İngiltere'nin bu tavrı karşısında Türkiye'nin dış politika meselesindeki yalnızlığı, Musul'un kaybedilmesinde öne çıkan önemli bir nedendir. Bu yalnızlık bir müddet sonra Milletler Cemiyetinde de görülmüştür¹¹⁴. Nitekim, bölge üzerinde hakimiyet iddiasını sürdüren Türkiye Cumhuriyeti 1925 Şubat ayında çıkan Şeyh Said ayaklan-

¹¹⁰ Kâzım Karabekir, *Paşaların Kavgası*, İstanbul 1991, s. 279, 283.

¹¹¹ İhsan Ilgar, "Türk Genelkurmayının Gizli Harekât Planı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1970, sayı:36, s. 33 vd.

¹¹² Abdülâhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, Ankara 1991, s. 126.

¹¹³ E. Semih Yalçın, "Misak-ı Milli ve Lozan Belgelerinde Musul Meselesi", *Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul Sempozyumu Bildiriler*, Ankara 1998, s. 172.

¹¹⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara 1978, s. 301.

**ÖZDEMİR BEY'İN MUSUL HAREKATI VE
İNGİLİZLERİN KARŞI TEDBİRLERİ (1921-1923)**

77

masıyla Musul üzerindeki hak iddiasına dayandığı tezin zayıfladığını anlayınca İngilizlerle anlaşma yolunu tercih etmiştir.

Sonuç olarak Ankara antlaşması imzalandı ve Musul terk edildi. Dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey, 7 Kasım 1926 tarihinde meclis kürsüsünde Türkiye'nin yaptığı fedakarlıklardan bahsederken şunları söylemiştir¹¹⁵:

“Yakın Şarkta başlıca hürmeti temsil eden Türkiye Cumhuriyeti, en esaslı mihveri medeni milletlerin siyaseti arasında bir intizam unsuru ve terakki olarak çalışmakta olduğundan cihanın ve yakın şarkın sulh ve huzuru ve Irak'ın istiklal ve saadeti adına Büyük Britanya İmparatorluğu ile ilişkilerimizi normal bir hale getirmek için yegane problem olan bu arazi meselesinde fedakârlıklara katlandık.”

¹¹⁵ TBMM. ZC., II. Devre, c.26, s. 165.

ÖZET

Musul Sorunu, Lozan Barış görüşmeleri sırasında Türk-İngiliz ilişkilerinin düğüm noktasını teşkil etmiştir. İngiliz Dışişleri ve Savaş Bakanlığı, Musul vilayetinin İngilizlerin denetiminde kalması için 1922-1923 yılları arasında büyük çabalar harcamıştı. İngilizler bu sırada mümkün olan her türlü faaliyeti destekledikleri gibi, bölgede yürüttükleri istihbarat çalışmaları ile de yerli aşiretler üzerinde nüfuz sağlamaya çalışmışlardır.

İngilizlerin Musul'u ele geçirmek için başlatmış oldukları bu çabalara karşılık, TBMM hükûmeti de bölgedeki nüfuz mücadelesinde geri kalmadı. Misak-ı Milli'ye göre Türkiye, hudutları içinde yer alan bu bölgedeki hakiyetini yeniden güçlendirmek istiyordu. Nitekim, TBMM hükûmeti düzenli ordunun kuruluşundan itibaren bölgedeki askerî faaliyetleri yürütmek üzere 1921 yılında Binbaşı Şevki Bey'i Süleymaniye Komutanlığı'na tayin etti. Lozan Barış görüşmeleri sırasında TBMM hükûmeti bölgedeki etkisini artırmak için bir takım faaliyetler içerisine girdi. Lozan görüşmelerinin başlamasından kısa bir süre önce Antep Milis Kuvvetleri komutanı Özdemir Bey küçük bir gönüllü birliği ile Diyarbakır'dan Musul'a gönderildi. Aslında Mustafa Kemal Paşa ve TBMM hükûmetinin gizli bir emri ile Musul'a gönderilen Özdemir Bey, bölgeye kendi şahsî gayretleriyle gittiği izlenimi verecekti. Bunun için de yanına Türk askeri verilmeydi. Özdemir Bey'in mütarekeden sonra Türkiye'de kalan Kuzey Afrikalı (Cezayir, Tunus vb. gibi) topluluklardan sağladığı sivil kuvvetlerle hareket etmesi sağlandı.

Özdemir Bey'in Musul'a yönelik faaliyetlerini yakından takip eden İngilizler, bölgeyi askerî açıdan takviye ederek, Süleymaniye ve Revandiz bölgesinde kara ve hava kuvvetleriyle harekete geçtiler. Özdemir'in küçük müfrezesi bölgedeki yerli halk üzerinde yer yer başarılar kazandı. Fakat her bakımdan üstün olan İngiliz kuvvetleri karşısında fazla tutunamadı. Bu makalede, İngiliz generali John Salmon'un raporlarına göre İngilizlerin Özdemir Bey'e karşı icra ettikleri askerî faaliyetler hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Musul Sorunu, Özdemir Bey, İngilizler, Lozan, Misak-ı Milli

ÖZDEMİR BEY'İN MUSUL HAREKÂTI VE
İNGİLİZLERİN KARŞI TEDBİRLERİ (1921-1923)

79

ABSTARCT

The Mosul Problem, constituted the hardest point of the Turkish-British relations during the Lousanne Peace Talks. British Foreing Ministry and War Ministry spent a lot of efforts to keep Mosul Province under British control between the years 1922 and 1923. While they were supporting every possible activity, they tried to have influence over the local tribes by intelligence studies they carried on in the region.

Against the endavours of the British to take over Mosul, the TGNA (Turkish Grand National Assembly) government did not fall back in the influence struggle in the region. Turkey was wanting to restrength its authority in the region which was in its own borders according to the National Pact of 1920. Thus the TGNA government appointed Major Şevki Bey to the Süleymaniye Command in 1921 in order to take control of the military activities in the region after the establishment of the regular army. During the Lousanne Peace Talks the TGNA government carried on same activities to strength its influence over the region. A little while before the start of Lousanne Talks Antep Territorial Forces Commander Özdemir Bey was sent to Mosul from Diyarbakır with a small group of voluntary corps. In fact, Özdemir Bey, who was sent to Mosul by a secret order of Mustafa Kemal Paşa and TGNA government, would gave an impression that he came the region by his personal efforts. Thus, no Turkish soldier was given to him; he was made able to work with civil forces he supplied from North Africans (Algeria, Tunusia, etc.) who stayed in Turkey after the Armistice.

The British, closely examining the activities of Özdemir Bey, initiated an operation in the region of Süleymaniye and Revandiz with land and air forces by militaraly reinforcing the region. In this article, information about the British military activities against Özdemir Bey will be given according to the reports of the British General John Salmon.

Key Words: Mosul Problem, Özdemir Bey, British, Lousanne, Misak-ı Millî